

Interview

Pieter van Wesemael

door : Eric Frijters en Olv Klijn
fotografie : Beeldsmaak, Wiep van Apeldoorn
publicatiedatum : 9 september 2008
AWM editie : 20

DE NIEUWE SYNTHETISEUR

Na 'de opgave van morgen' staat in de nieuwe interviewreeks van AWM de nieuwe rol van de architect centraal. In het eerste gesprek verklaart prof. dr. ir. Pieter van Wesemael met grote stelligheid dat het tijdperk van de architect als kunstenaar ten einde is en dat er nieuwe kansen liggen voor een synthetiserende rol.

DOOR ERIC FRIJTERS EN OLV KLIJN

P ieter van Wesemael noemt zichzelf architect, onderzoeker en stedenbouwkundige. In 1999 richtte hij de R&D-afdeling op bij de Architecten Cie. en vormde daarmee een van de eerste onderzoeksgroepen waarin onderzoek doen onlosmakelijk werd verbonden met ontwerpen.

Als een van de weinige architecten in Nederland bent u gepromoveerd. Zegt dat iets over uw opvatting over het vakgebied?

Het zegt allereerst iets over mijn persoonlijkheid. Tijdens mijn studie besepte ik dat er twee soorten attitudes in ons vak zijn. Een die te maken heeft met de visionaire kunstenaarsbenadering en een die voortkomt uit onderzoek en kennis. In het eerste geval is de architect de grote creatieveling die alle par-

tijen meeneemt, in het tweede is geval opereert een architect meer vanuit de inhoud.

Ergens tegen het einde van mijn studie realiseerde ik me dat ik me vooral tot de laatste groep aangetrokken voelde. Achteraf klinkt het wellicht mooier dan het was, want mijn keuze om te promoveren was ook gedeeltelijk intuïtief. Maar toen ik ontdekte dat vanaf het einde van de negentiende eeuw, met de opkomst van de sociale- en ruimtelijke wetenschappen, onderzoek en ontwerp in allerlei dwarsverbanden samenkwamen, wilde ik deze ondergesneeuwde traditie opnieuw uitdiepen. Hoewel er een beperkte aandacht was (en is) voor het werk van iemand als Patrick Geddes (1854-1932) die probeerde cultuurhistorie, antropologie, sociologie, stadsociologie en stedenbouw op elkaar te betrekken, is er tot de Tweede

Wereldoorlog een productief verband tussen ontwerp en onderzoek te ontdekken. In Nederland zijn de bekendste representanten van deze traditie Van Eesteren en Van Lohuizen. In de jaren zestig en zeventig raakte de verbinding tussen onderzoek en ontwerp echter zwaar gepolitiseerd. Zo erg zelfs dat aan het eind van de jaren zeventig veel architecten tot de conclusie kwamen dat onderzoek een doodlopende weg was voor het vak. Zij vielen terug in typologie en ambachtelijkheid.

Hoe erg is dat?

Zonder denigrerend te willen doen over de kunstenaarsbenadering binnen architectuur denk ik dat het werken vanuit kennis en onderzoek een waardevolle en zinvolle traditie is. Ik ben van mening dat het jammer is wanneer we, door de relatie tussen onderzoek en ontwerp >

niet serieus te nemen, de oplossingsmogelijkheden van ons vak reduceren tot een paar belangrijke, maar vooral esthetische dimensies. Enkele geniale uitzonderingen daargelaten komen we dan immers tot oplossingen die slechts een deel van het werkelijke antwoord geven. Dat is volgens mij dan ook een van de belangrijkste redenen waarom we eerst de negentiende-eeuwse woningvoorraad hebben moeten herstructureren, nu de naoorlogse wijken en de groeikernen aan de beurt zijn en we binnen twintig jaar ook de jaren tachtig- en de Vinex-wijken zullen moeten herstructureren. Dat is een drama natuurlijk.

Dat klinkt alsof er sprake is van een alarmerend onvermogen onder de huidige generatie architecten.

Ja. Daar zijn twee verhalen over te vertellen. Bij een groot deel van de ontwerpwereld heerst een gevoel van verlies: het verlies van de centrale rol die de ontwerper ooit had in het proces van analyse, visie, conceptvorming, ontwerp en uitvoering. De architect was immers de synthetiseur, met zijn plan als synthetiserend instrument. Het heersende sentiment is dat we daarop hebben ingeleverd bij managers en subspecialisten. De architect is zelf een subspecialist geworden, die in het slechtste geval alleen een geveltje mag ontwerpen voor een plan dat verder al helemaal uitontwikkeld is. De realiteit is dat we dit verlies gedeeltelijk zelf over ons hebben afgeroepen door sinds de jaren zeventig het verband tussen onderzoek en ontwerp in het onderwijs los te laten.

De andere kant van het verhaal is dat er gelukkig ook voorbeelden zijn van architecten en ontwerpers die zich niet hebben neergelegd bij een rol als esthetisch adviseur. De top van de Nederlandse

architecten heeft zich op grond van persoonlijke kwaliteiten een inhoudelijke positie weten te verwerven. Zij hebben allen op hun eigen manier ingezien dat architectuur niet alleen meer gaat over ruimte, programma, gebruik en beleving, maar ook over vraagstukken van draagvlakverwerving en strategie. Ontwerpen, conceptvorming en strategie, hebben tegenwoordig alles met elkaar te maken. Wil je als architect die synthetiserende figuur zijn, dan moet je op die drie terreinen presteren.

Wat heeft de rolverschuiving van de architect veroorzaakt?

De rolverschuiving is inhoudelijk te verklaren vanuit het feit dat onze samenleving zich van een industriële naar een postindustriële samenleving heeft ontwikkeld. In plaats van routines die gebaseerd zijn op standaardisatie en repetitie teneinde met minimale middelen maximale hoeveelheden te produceren, staan we nu voor de opgave maatwerk te realiseren. Voor iedere klant op elke denkbare plek ter wereld wordt de architect gevraagd om een unieke oplossing te bieden. Dat betekent een enorme verschuiving in het type vraagstelling. Bovendien is daarmee de complexiteit van de vraagstelling toegenomen. De meeste architecten zijn opgeleid met het beeld voor ogen eens beroemd te worden. Ze zijn dan ook niet getraind in het ontwikkelen van sensibiliteit voor de inhoudelijke, contextuele en procesmatige aspecten van de huidige opgaven. Met andere woorden: waar de ontwerper eens alleenrecht claimde, moet hij of zij zich nu toeleggen op 'het grote rollenspel' met beleggers, ontwikkelaars en corporaties.

Om opnieuw een rol op te eisen wordt het dus tijd dat architecten

aan andere partijen duidelijk maken, dat ze begrijpen waar zij mee bezig zijn, waar hun belangen liggen en dat ze hun zorgen delen?

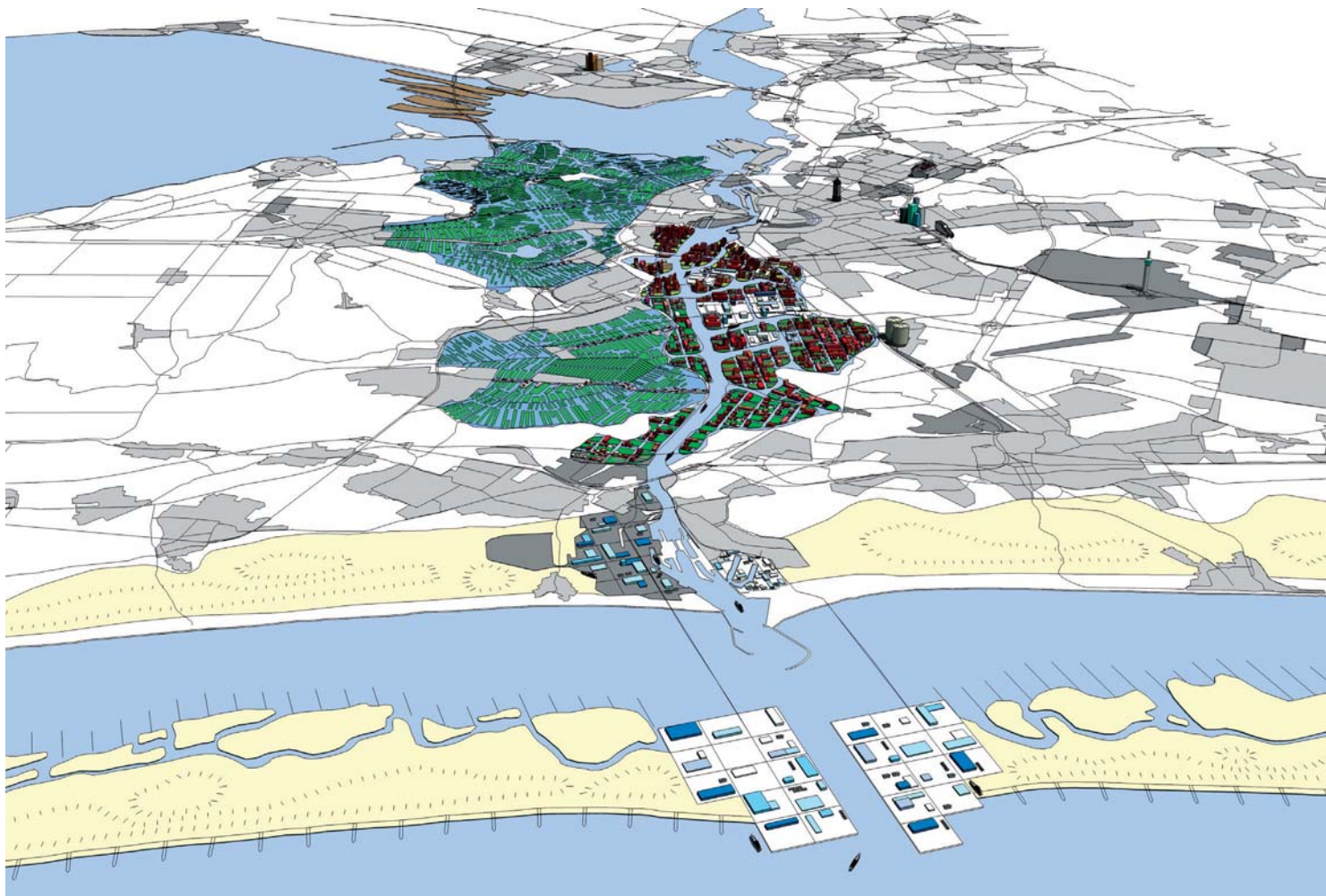
Voor elk ontwerp is een synthetiserend figuur belangrijk in het proces. De architect kan die rol op zich nemen, maar dat vereist gedegen kennis van de complexiteit van de opgaven. Je ziet dat projectontwikkelaars, corporaties en overheden zich realiseren dat er een ander type opgave en proces op hen afkomt. Dat vergt een andere rol van de architect. Ik denk dat zij die rol heel serieus moeten nemen door daar actief competenties in te ontwikkelen. Je ziet nu dat ontwikkelaars en corporaties allerlei concept- en strategieclubs oprichten om de huidige vraagstukken te beantwoorden. Daar ligt volgens mij een geweldige kans voor architecten. Hier wordt een duidelijk signaal afgegeven dat je de complexiteit van een opgave meer met inhoudelijke kennis moet benaderen om maatwerk te leveren. Als architecten hieraan invulling weten te geven en beschikken over de juiste competenties, dan vinden we naadloos aansluiting.

Wat houdt 'inhoudelijke kennis' in dit geval in?

Ik ben ervan overtuigd dat wanneer je als architect de huidige vraagstukken wilt kunnen beantwoorden, je in staat moet zijn ruimtelijke en maatschappelijke vraagstukken te koppelen aan kennis en vaardigheid, door onderzoek en ontwerp. Als we daar niet tussen kunnen schakelen worden we steeds verder gereduceerd tot esthetisch adviseurs, die alleen nog ergens in het midden van het proces een klein stukje mogen invullen. Zowel in het voortraject, als in het traject erna spelen architecten dan geen rol meer. Conceptclubs en bouw-bureaus hebben dan het gros van onze taken overgenomen.

Opdrachtgevers hebben soms niet het volledige besef van het type opgave, maar voelen goed aan dat het inge-

Enkele geniale uitzonderingen daargelaten,
zijn de oplossingen ontoereikend

Het Noordzeekanaalgebied: strategisch perspectief op de regio Amsterdam in opdracht van de Architecten Cie.

wikkeld is. Het kan dan gaan over een vraagstuk als het studiehuis bijvoorbeeld. Wat betekent een nieuw onderwijssysteem voor de ruimtelijke vertaling van een schoolgebouw? Die vraag wordt nu bij individuele scholen neergelegd, maar niet bij mensen die over onderwijssystemen en het doorvertalen daarvan hebben nagedacht. Een ander voorbeeld is het doordenken van nieuwe concepten voor stations. Meer en meer zijn dat knooppunten van mobiliteit, winkels en kantoren voor de jachtige tweeverdieners. Wanneer architecten in het voortraject laten zien dat zij grip hebben op dit soort complexe vraagstukken en in staat zijn nieuwe inzichten in te brengen, dan krijgen ze opnieuw de natuurlijke synthetiserende rol in het proces. Ik spreek hier opzette-

De meeste architecten zijn opgeleid met het idee om ooit beroemd te worden

lijk van 'natuurlijk', omdat deze rol zich niet laat afdwingen door bijvoorbeeld status, maar door kennis.

Is dat hetzelfde voortraject van ontwerpogaven waarmee u zich binnen de Architecten Cie. heeft bezig gehouden?

Ja. Bij de Cie. leidde ik een afdeling met een helder profiel. Gaandeweg is dat profiel enigszins veranderd. Vanuit een onderzoeks- en ontwikkelingsclub pur sang zijn we uitgegroeid tot een partij die eigenlijk bij het hele traject betrokken was. Een andere verschuiving

is dat we van zuiver architectonische opgaven steeds meer op het niveau van het complex, de wijk, de stad, of de regio zijn gaan opereren. Ondanks de verplaatsing richting stedenbouw en planologie is de wijze van werken met onderzoekers en ontwerpers, met sociale wetenschappers en ingenieurs altijd gehandhaafd. Bovendien was er in al onze projecten altijd een verbinding tussen onderzoek en ontwerp. Doordat we niet alleen meer in die initiële fase bij projecten betrokken waren, werd de naam Research & Development misleidend. Goed beschouwd klopte de >

De vraagstukken zijn oneindig veel complexer dan een halve eeuw geleden

naam echter inhoudelijk nog wel. Ook in die latere fase bleven we onderzoekend ontwerpen.

Is dat bij Inbo net zo georganiseerd?

Anders dan de Architecten Cie. is Inbo een grote netwerkorganisatie. Er zijn onderdelen binnen Inbo die marktonderzoek, conceptontwikkeling en procesbegeleiding doen. Andere afdelingen houden zich bezig met het laatste deel van het traject en er zijn natuurlijk afdelingen die zich bezig houden met ontwerpen.

Op een gegeven moment realiseerde ik me dat een organisatie als Inbo interessante kansen biedt als ik een synthetiserende rol wilde blijven spelen. Met de adviestak van het bedrijf deel ik de interesse voor conceptontwikkeling en met de stedenbouwers deel ik competentie om op dat schaalniveau in de hele keten van analyse visie en conceptontwikkeling via een ontwerp tot realisatie te brengen. Het eind van het verhaal is dat ik besloten heb mijn mensen naar Inbo over te hevelen en daar een club op te zetten die zich concentreert op de drieslag ruimtelijk beleid, strategische gebiedsontwikkeling en stedenbouw.

Vormt uw positie als hoogleraar aan de TU Eindhoven hierop een aanvulling?

Mijn leerstoel is getiteld Architectural Design and Urban Culture. In die naam zit een aantal veronderstellingen die te maken hebben met nieuwe ontwikkelingen op het vakgebied. Een daarvan is dat in Eindhoven wordt uitgegaan van het multidisciplinaire model. Daarin wordt gesteld dat architecten de verschillende dimensies van ruimte, programma en proces goed moeten beheersen. Zelf ben ik in Delft opgeleid en was ik me niet bewust van dit model, maar deze invalshoek sluit naadloos aan

bij mijn opvattingen. Centraal daarin staat de samenhang tussen maatschappelijke ontwikkeling en de behoeften aan nieuwe programma's, typologieën en esthetica. Bovendien vind ik in Eindhoven steun voor mijn standpunt dat er eigenlijk een tussenschaal aan het ontstaan is, die van de knoop, of de hub. Het is geen gebouw, geen stedenbouw, het is eigenlijk het schaalniveau van het complex. Ten slotte kan ik aan de TU/e mijn ambitie om ontwerp en onderzoek meer met elkaar in verband te brengen verder ontwikkelen.

Kunt u specifieker zijn over wat die aanvulling inhoudt?

Het werk aan de TU/e sluit goed aan bij wat ik bij Inbo doe, doordat het vanuit dezelfde opvattingen vertrekt en dezelfde vragen stelt. Het kan wel tot heel andere producten leiden. Dankzij die leerstoel heb ik de mogelijkheid om met meer distantie aan kennisontwikkeling en vakontwikkeling te doen. Daarmee bedoel ik dat je via onderwijs studenten kunt vormen. Kennisontwikkeling is minstens zo belangrijk. Eigenlijk beoefenen we een raar vak. We werken aan projecten en iedere opgave is een nieuwe. Daar beginnen we met de toevallige ervaring van de mensen die aan tafel zitten. Dat bepaalt dan in grote mate de ervaringskennis die wordt ingebracht in een project. Maar als je het over multifunctionele gebouwen hebt, over stations, of over wonen, dan zijn deze vragen nu oneindig veel complexer dan een halve eeuw geleden. Je kunt je afvragen of die toevallig samengebrachte kennis nog toereikend is.

Uw stelling is dus dat architecten kenniswerkers moeten worden?

Ik maak graag de vergelijking tussen de klassieke maakindustrie en ons vak. Iedereen denkt altijd dat de industrie helemaal uit Nederland verdwijnt. Het

tegendeel is waar. Neem nou Siemens in hartje Hengelo. Die maakt niet langer standaard machineparken, maar richt zich op 'custom fit'-producten voor de hooggespecialiseerde industrie. Nu verdienen ze met name hun geld in het voortraject van ontwikkelen, research & development, en 'after sales service'. Het maken zelf levert hen niet veel op. De analogie met ons vak is dat we veel zwaarder ook op dat eerste moeten gaan zitten, dan is de rest een logisch gevolg. De voorwaarde is wel dat je moet beschikken over veel kennis van nieuwe technologische ontwikkelingen en marktontwikkelingen: hoe zet je dingen in de markt en in welk krachtenveld opereer je?

Kunt u een voorbeeld geven?

Het volkshuisvestingsvraagstuk bestond

Inbo ontwierp voor 't Duyfrak (gemeente Katwijk) een stedenbouwkundig plan gebaseerd op het onderliggende slagenlandschap. Water is alomtegenwoordig in het plan; in de nieuwe grachtjes maar ook in de vorm van de Oude Rijn

lange tijd uit het realiseren van maximale hoeveelheden woningen met minimale middelen. Inmiddels is deze algemene vraag, mede dankzij de gestegen welvaart, in een meer specifieke vraagstelling veranderd. Woningen zijn nu in toenemende mate 'custom fit' voor kleinere groepen en zelfs individuen. Het gaat niet enkel meer over architectuur en stedenbouw, maar over een pakket aan diensten. De opgave heeft er naast een fysieke dimensie nu een diensten- en beheerkant bij. Dat is een totaal nieuwe opgave. Hoeveel wordt daar echt structureel op gestudeerd in Nederland? Of internationaal? We zouden meer en gestructureerder onderzoek moeten doen door casestudies en evaluaties van gerealiseerde projecten. Wat waren de intenties? Hoe succesvol zijn ze? Wat kunnen we daarvan leren?

Mijn beleving is dat daar weinig en in ieder geval versplinterd aan gewerkt wordt. Ik zou zelf graag vanuit de universiteit en vanuit het advies en ontwerp een rol willen spelen in de koppeling van overheden, marktpartijen, advieswereld en universiteit om een aantal expertisecentra in te richten, waar dit soort thema's onderzocht wordt. Zo hoop ik tot inzichten te komen die leiden tot nieuwe concepten en strategieën. Ons metier houdt daarmee op alleen op ervaringskennis te drijven en zal ook vanuit kennis opereren die door

onderzoek is ontwikkeld. In de nabije toekomst zal er steeds minder ruimte zijn voor de toevallige kennisfactor, ideologie en particuliere opvattingen.

Dat betekent dat er maar weinig bureaus zijn die zich, net als Siemens, kunnen reorganiseren? Staan er binnenkort veel buitenspel?

Ja! Er zijn er weinig die dat kunnen waarmaken. Die stelling durf ik aan. Er komt een uitkristallisatie, want er is een sterke behoefte aan kenniswerkers die het vermogen hebben maatschap- ➤

In de nabije toekomst zal er steeds minder ruimte zijn voor de toevallige kennisfactor, ideologie en particuliere opvattingen

Wellicht is het bureau van de toekomst een netwerkorganisatie

pelijke structuurveranderingen te verbinden met ruimtelijke potenties en die in producten te vertalen. Het gaat erom dat je als synthetiserend architect drie kerncompetenties kunt koppelen: Die van onderzoeker die grip heeft op de complexiteit van de inhoud, die van ontwerper die in staat is het bij elkaar te brengen en te vertalen naar een ruimtelijk ontwerp, en die van de intellectueel die daar ook nog eens kritisch naar kan kijken en het bovendien communicatief voor het voetlicht kan brengen. Dan ben je breed qua inhoud, talentvol qua vormgeving en ben je sterk in communicatie en proces.

Moet het onderwijs dus gereorganiseerd om die nieuwe architect op te leiden?

Ik weet goed dat de werkelijkheid een grote traagheid kent. We hebben het hier over een cultuuromslag. Preciezer gezegd, er is sprake van een maatschappelijke omslag die vraagt om een marktomslag, en daar hangen een cultuuromslag en een systeemverandering mee samen. Niets ingewikkelder dan dat. Ik noem een paar voorbeelden. Iedereen die met architectuur en stedenbouw bezig is zal zeggen dat de tijd van functiescheiding achterhaald is, en dat je naar gemengde gebouwen en steden toe moet. Dat kan, want de feiten die achter die scheiding lagen zijn passé. We hebben andere economische activiteiten, die vragen om de nabijheid van allerlei typen functies. Alle creatievelingen, alle kenniswerkers willen in klassiek stedelijke gebieden zitten met functiemenging en historische identiteit. Maar alle gemeentelijke en overheidsdiensten zijn nog steeds sectoraal georganiseerd: wonen, werken, mobiliteit. Voordat we dat veranderd hebben, hebben we een enorm probleem aan onze broek. Dat geldt ook voor onderwijs. Architectuur, stedenbouw

en techniek zijn gescheiden domeinen. Onderzoek is zwak ontwikkeld. Ik weet dat het niet van vandaag op morgen radicaal omklapt.

Wat betekent dat voor de organisatie van architectenbureaus? Zijn er verschillende kansen voor grote of kleine bureaus?

Het gaat niet alleen om de omvang van de organisatie, of de organisatie van het bureau, maar ook om de competenties van de mensen. Toen ik bij de Cie. begon, dacht ik: we zetten ontwerpers en onderzoekers bij elkaar en we gaan multidisciplinair aan de slag. Het duurde even voor ik begreep dat die mensen elkaar niet verstonden. Een woningmarktdeskundige en ontwerper verstaan elkaar niet zomaar. Terwijl een sociale wetenschapper en planoloog elkaar blind begrijpen. Ieder opereert vanuit een andere discipline en door gebrek aan kennis en training kan een sociaal geograaf moeilijk ontwerpend denken. Maar er zit ook een andere psychologie in. Die sociale wetenschapper is bezig met een empirische analyse en het gedegen uitzetten van het complex aan dimensies die een opgave kenmerkt. Daarnaast inventariseert hij de actuele trend en is hij dus vooral bezig de opgave te ontleden en te onderbouwen. De ontwerper daarentegen schuift dat allemaal terzijde en gaat meteen in oplossingen denken. Hij is daar bovendien creatief in en is wonderwel in staat om op grond van ervaringskennis, intuïtie en analytisch vermogen een aantal hoofdcomponenten uit de opgave te beantwoorden. Maar bij de mindere goden, zeg maar het overgrote deel, ontdek je dat slechts een deel van het probleem wordt opgelost wanneer ze niet onderzoekend te werk gaan. Zo hebben veel architecten vaak de grootst mogelijke moeite om uit te leggen waarom voor een bepaalde oplos-

sing is gekozen. Daarmee is alleen al het verwerven van draagvlak een enorm probleem.

Als we het microniveau verlaten en voorbij het type mens kijken dat je nodig hebt, dan heb je die competenties niet alleen nodig in individuen, maar ook in de organisatie. Dan heb je het dus over de manier waarop kennis wordt opgebouwd, en over methodiek. Mensen moeten niet alleen een project met elkaar doen, maar gaan ook samen in discussie en training.

De benodigde veranderingen zijn in een grotere organisatie gemakkelijker te organiseren dan in een kleine. In theorie moet het echter ook mogelijk zijn voor kleine organisaties wat ze zelf niet in huis hebben, aan te vullen in een netwerkachtige organisatie. In de advieswereld zie je al veel een- of tweepitters die zo werken. Hoewel dergelijke organisaties kwetsbaarder zijn, vind ik de gedachte heel interessant. Wellicht is het bureau van de toekomst dus een netwerkorganisatie. Die moet zich bezinnen op wat ze in een incidentele netwerkrelatie doen en wat ze structureel organiseren. <